

Relevanța mediului geografic și a resurselor naturale în geneza și evoluția grupului hallstattian târziu Ferigile

The relevance of the geographical
environment and natural resources
in the genesis and evolution of
the late Hallstattian group Ferigile

Această lucrare a fost realizată cu sprijinul unui grant al
Ministerului Cercetării și Inovării din România, CNCS-UEFISCDI,
număr proiect 90/2016, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090, în cadrul
programului PNCDI III.

This work was supported by a grant of Romanian Ministry of
Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number
90/2016, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090, within PNCDI III.

Dragoș Măndescu

Cuvinte-cheie: grupul Ferigile, perioada hallstattiană târzie, sare, economie, morminte.

Rezumat: Articolul ia în discuție apariția grupului cultural Ferigile în zona înaltă a dealurilor Subcarpaților sudici ai Olteniei și Munteniei, pe fondul disoluției fenomenului cultural Basarabi. Dacă se compară arealele predilecte de răspândire ale celor două culturi, se constată că acestea diferă fundamental și nu se suprapun. Chiar și tipul de peisaj în care Basarabi, respectiv Ferigile evoluează în sudul României sunt radical diferite, ceea ce poate implica adoptarea unor modele economice distincte și raportarea la rețele culturale diferite. Slaba reprezentare a așezărilor grupului Ferigile în arealul principal de răspândire, în contrast cu numărul mare al cimitirelor, sugerează comunități relativ mobile, cu o economie întemeiată pe creșterea animalelor și mai puțin pe cultivarea pământului. Astfel că, deloc întâmplător, întregul nucleu al arealului de răspândire a grupului Ferigile suprapune unele dintre cele mai importante zăcăminte naturale de sare din Subcarpații sudici.

Keywords: Ferigile group, Late Hallstatt period, salt, economy, graves.

Abstract: The paper discusses the circumstances in which Ferigile cultural group has emerged in the high area of the southern sub-Carpathian hills of Oltenia and Muntenia, on the background of the dissolution and vanishing of Basarabi cultural phenomenon. If we compare the predilection zones of the two cultures, it is found that these areas differ fundamentally and do not overlap. Even the type of landscape in which Basarabi and Ferigile have evolved in southern Romania are radically different, which may imply the adoption of special economic patterns and the referencing to different cultural networks. The poor representation of the Ferigile group's settlements in the main spreading area, in contrast to the large number of cemeteries, seems to suggest some relatively mobile communities having an economy based on livestock farming and less on agriculture as the cultivation of the land. So, not at all by accident, the entire nucleus of Ferigile archaeological group's spreading area overlaps some of the most important salt deposits in the southern sub-Carpathians.

În paginile următoare, ne vom îndrepta atenția asupra unui teritoriu din sud-estul Europei, situat imediat la sud de Carpați, într-un peisaj geografic dominat de dealuri înalte și străbătut de la nord la sud de râuri, ale căror ape se varsă, în cele din urmă, în Dunăre. Este vorba de un areal ce se întinde pe circa 7000 km², unde, în perioada târzie a primei epoci a fierului, un grup arheologic, denumit Ferigile după cea mai importantă necropolă a sa, evoluează de-a lungul a două secole, *grosso modo* între mijlocul sec. VII și mijlocul sec. V a. Chr. (Vulpe 1977; Vulpe 1990, 124-126).

For the following pages, our center of interest will be a patch of land in southeastern Europe, placed just south of the Carpathians, in a geographical landscape dominated by high hills and crossed by rivers running from north to south, to finally flow into the Danube. It's about an area of roughly 7,000 square Kilometers where, during the late period of the Early Iron Age, an archaeological group named Ferigile after the most important necropolis held its evolution for two centuries, between roughly mid-7th century and mid-5th century BC (Vulpe 1977; Vulpe 1990, 124-126).

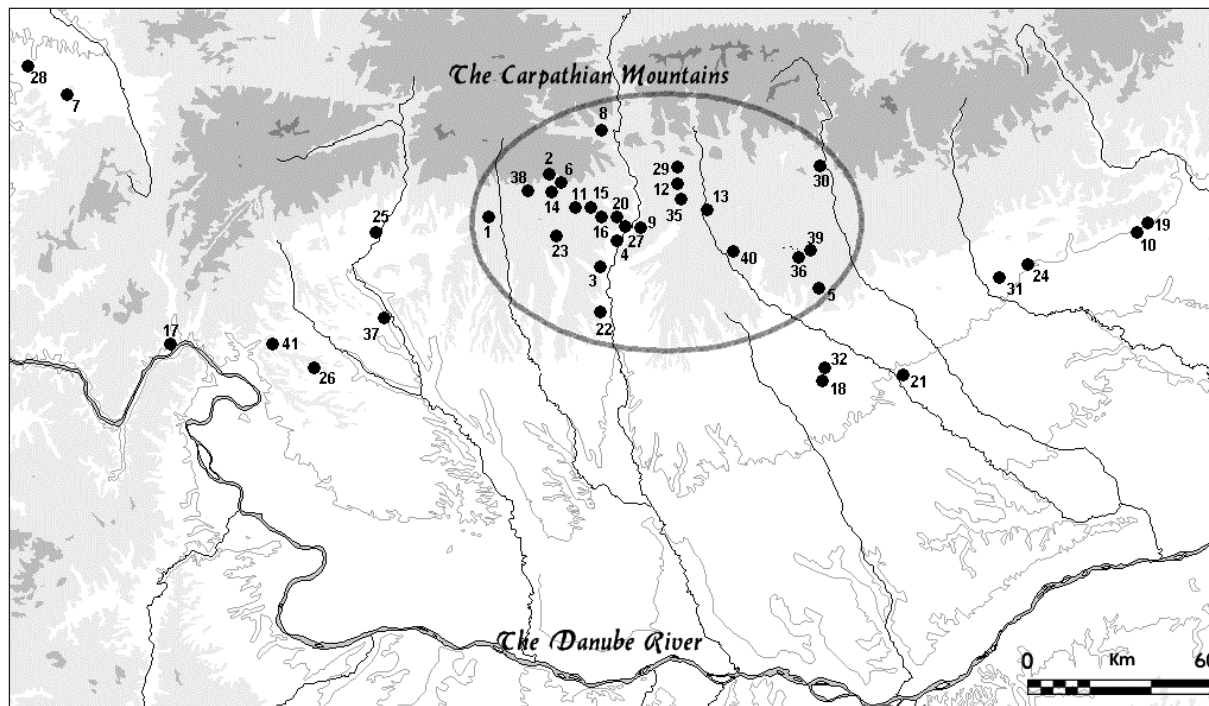

Fig. 1. Aria de răspândire a grupului arheologic Ferigile (nucleul situat în nordul actualelor județe Vâlcea și Argeș este demarcat cu linie gri) și alte descoperiri înrudite din perioada târzie a primei epoci a fierului, dintre Carpați și Dunăre (după Măndescu 2016).

Fig. 1. Map showing the spreading area of the Ferigile archaeological group (the core covering the northern part of present-day Vâlcea and Argeș counties is marked with grey line) and the other related late period of the Early Iron Age discoveries between Carpathians and the Danube (after Măndescu 2016).

Grupul arheologic Ferigile a fost identificat și considerat definitoriu pentru faza târzie a primei epoci a fierului în zona submontană din sudul României ca urmare a programului de cercetare desfășurat, cu decenii în urmă, în necropola eponimă de Alexandru Vulpe (Vulpe 1967), și, într-o etapă ulterioară, în cimitirele de pe valea Topologului, explorate, studiate și publicate

Ferigile archaeological group was detected and considered defining for the late stage of the early Iron Age in the submountainous southern half of the Romania as a result of the archaeological program work carried out decades ago in the eponymous necropolis by Alexandru Vulpe (Vulpe 1967) and, in a later stage continuing with the exploration and study of the cemeteries on the Topolog River valley, in collaboration

în colaborare cu Eugenia Popescu (Vulpe, Popescu 1972; Popescu, Vulpe 1982; Popescu, Vulpe 1992). Numeroase situri au rămas cunoscute numai prin intermediul descoperirilor de suprafață (Petre 1970; Petre 1971; Calotoiu 2002, 79-89, harta nr. 5). Ca rezultat al creșterii numărului cercetărilor arheologice și al descoperirilor întâmplătoare, în prezent suntem în măsură să punctăm pe harta arealului răspândirii grupului Ferigile (fig. 1) peste 40 de cimitire sau mici grupuri de morminte, sau chiar morminte izolate, toate de incinerare, ce nu se abat semnificativ de la modelul comun al tumulilor de mici dimensiuni cu mantaua din bolovani (Măndescu 2016, 156-159, 166-168, fig. 1). Inventarele funerare constau în ceramică lucrată cu mâna (ceramica la roată este atestată numai în mod cu totul excepțional), piese de port și podoabă din fier, bronz și sticlă, arme din fier și piese de harnașament.

Relativa abundență a descoperirilor este cu atât mai surprinzătoare cu cât toate aceste necropole și grupuri de morminte par să fi apărut de nicăieri, fără antecedente și fără ca nimic altceva să le fi precedat organic sau măcar să le fi anunțat, într-un areal ce fusese gol în etapa cronologică anterioară. Din punct de vedere al ocupării teritoriului dintre Carpați și Dunărea de Jos, perioada mijlocie a primei epoci a fierului, reprezentată de cultura Basarabi, și perioada târzie a aceleiași epoci, reprezentată de grupul Ferigile, se raportează la areale geografice total separate, cu particularități de relief, peisaj, resurse naturale și rețele de comunicații cu totul diferite.

Studiind harta răspândirii culturii Basarabi în perioada mijlocie a primei epoci a fierului la

with Eugenia Popescu (Vulpe, Popescu 1972; Popescu, Vulpe 1982; Popescu, Vulpe 1992). Numerous sites remained known only through surface discoveries (Petre 1970; Petre 1971; Calotoiu 2002, 79-89, map no. 5). As a result of increasing of the archaeological discoveries and chance finds, today we are able to put on the map showing the spread of Ferigile group (fig. 1) over 40 cemeteries or small groups of graves or even isolated graves, all of cremation, which does not deviate significantly from the pattern of small barrows with mantle in boulders (Măndescu 2016, 156-159, 166-168, fig. 1). The funeral assemblages and grave goods consist in hand modelled ceramic vessels (only exceptionally wheel thrown pottery), adornments in iron, bronze or glass, iron weapons and horse harness elements.

Their relative abundance is all the more striking especially since these necropolis and tomb groups seem to have appeared from nowhere, without antecedents, without anything else preceding them organically or at least announcing them, in an area that had been previously empty. Between the Carpathians and the Lower Danube, from the point of view of the occupation of the territory, the middle Hallstatt period represented by the Basarabi culture and the late Hallstatt period represented by the group Ferigile relate to totally different areas, with extremely different features of relief, landscapes, resources and communication networks.

Looking at the map of Basarabi culture distribution in the mid-period of the Early Iron Age north of the Lower Danube, can be clearly seen that the sub-Carpathian area is a large blank spot (fig. 2). The high-density of discoveries marked by Basarabi specific pottery and who preponderantly comes from settlements focuses on the Danube valley and also

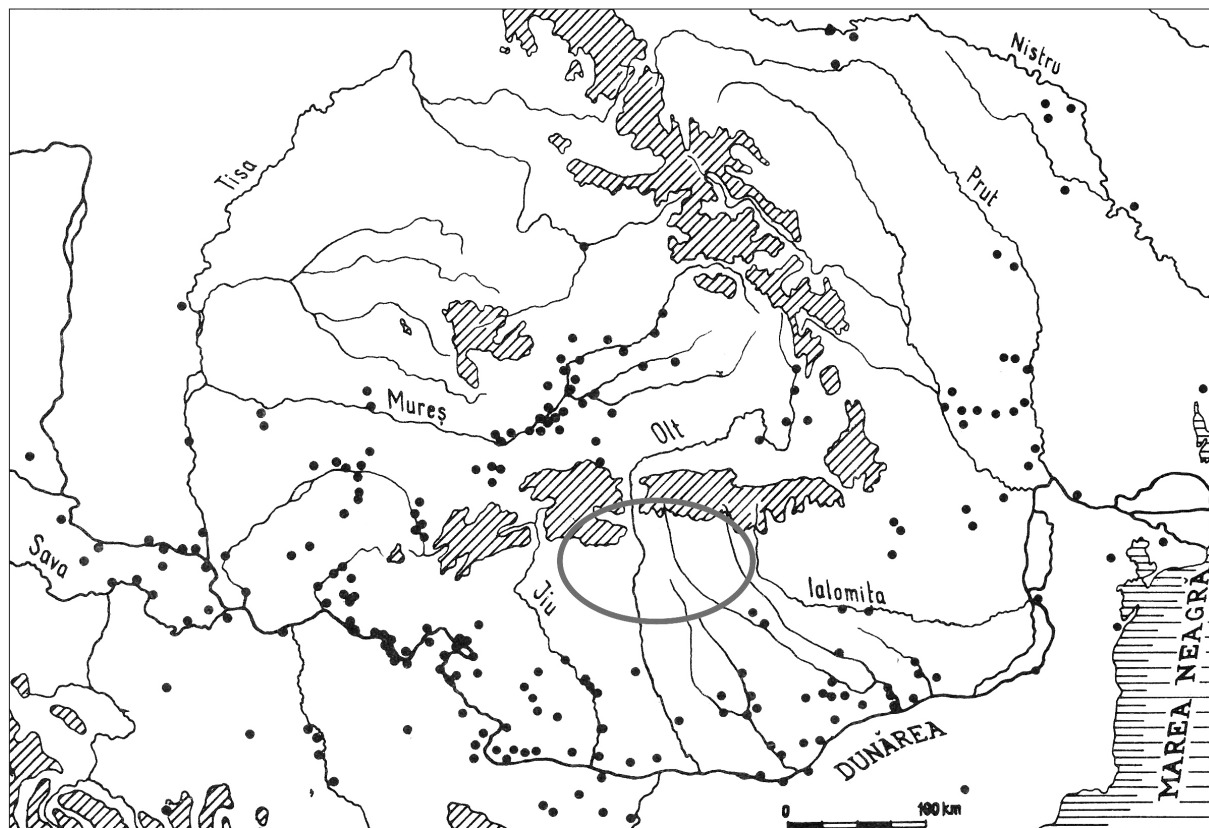

Fig. 2. Aria de răspândire a culturii Basarabi, în perioada mijlocie a primei epoci a fierului (după Vulpe 1994, fig. 38). Adăugat (cu linie gri) arealul ce va fi ocupat în etapa târzie a primei epoci a fierului de nucleul grupului arheologic Ferigile, reprezentat în Fig. 1.

Fig. 2. Map showing the spreading area of Basarabi culture, in the middle period of the Early Iron Age (after Vulpe 1994, fig. 38). Added (with gray line) the area that will be occupied in the late period of the Early Iron Age by the core of Ferigile archaeological group, displayed in Fig. 1.

Dunărea de Jos, se poate observa cu claritate că zona subcarpatică reprezintă o mare pată albă (fig. 2). Cea mai mare densitate a descoperirilor, definite prin intermediul ceramicii specifice Basarabi, provenind

on the lower courses of its main tributaries (Vulpe 1994, 160-161, fig. 38; Vulpe 2001, 329-330, fig. 62). Then, during the late stage of the Early Iron Age, major changes occur in the indwelling in this area. The Danube Plain seems that

cu preponderență din așezări, se concentrează pe văile Dunării și ale afluenților săi principali. Apoi, în perioada târzie a primei epoci a fierului, schimbări majore se produc în ceea ce privește locuirea în acest areal. Câmpia Dunării pare că se depopulează brusc, pe măsură ce descoperirile încep să apară cu predilecție și să se concentreze în zona de dealuri înalte de la poalele sudice ale Carpaților, care până atunci constituise amintita pată albă (Măndescu 2016, fig. 1). Geneza grupului Ferigile se înfiripă pe fundalul disoluției și dispariției fenomenului cultural Basarabi, dar într-o zonă lipsită de orice urmă de ocupație intensă (nici măcar de locuire modestă) pe durata perioadei Basarabi.

Dar când anume și cu câtă certitudine ar putea fi plasat în timp momentul începuturilor grupului Ferigile? Elementele cronologice cele mai importante au fost furnizate de necropola eponimă. Însă, în absența explorării și publicării integrale a celorlalte cimitire, nu avem certitudinea că în necropola de la Ferigile este reprezentat neapărat și cel mai timpuriu facies al grupului. În urma analizei mormintelor cu inventar bogat și cu o expresivitate cronologică ridicată, pe care le-a cercetat arheologic la Ferigile, Alexandru Vulpe considera că înmormântările vor fi început acolo în jurul sau puțin înainte de anul 650 a. Chr. (Vulpe 1990, 126). Alte opinii, întemeiate fie pe piesele de metal expresive cronologic (precum fibulele sau piesele de harnașament), fie, cu precădere, pe caracteristicile ceramicii, care în ipostazele timpurii ilustrează puternice afinități cu ceramica Basarabi, plasează începuturile cimitirului de la Ferigile de-o parte și de alta a mijlocului sec. VII a. Chr. : în prima

suddenly depopulates, while the discoveries concentrate on the high hills area at the southern foot of the Carpathians, within the former blank spot (Măndescu 2016, fig. 1). The emergence of Ferigile occurs on the background of the dissolution and vanishing of Basarabi cultural phenomenon but in an area with any trace of intense occupation (and not even a modest one) during the Basarabi period.

But when does Ferigile really starts and how reliable this date may be? The main chronological data is provided by the eponymous necropolis, of which, in the absence of the full publication of the other cemeteries, we do not have the certainty that it unequivocally contains elements belonging to the earliest horizon of the group. Judging by the rich, expressive chronological graves, the author of the so of the publication, Alexandru Vulpe, considered that the burials at Ferigile began around or shortly before 650 BC (Vulpe 1990, 126). Other opinions, based either on chronologically expressive metallic pieces such as fibulae or horse harness parts, or especially on the characteristics of ceramics, which in early phases illustrate the strong affinities of Basarabi, place the beginning of the necropolis from Ferigile on both sides of the middle of the 7th century BC: in the first half or in the middle of the 7th c. BC (Lang 1980, 232), respectively after 650 BC (Teleaga, Sârbu 2016, 25). Anyway, already the 7th c. BC is the witness of the sudden emergence of the cultural group Ferigile, in a formerly blank area, where there was nothing before during the Early Iron Age. This area corresponds to the southern sub-Carpathian hills of eastern Oltenia and western Muntenia, in the southern half of nowadays Romania.

It could be argued this shift of the habitation's poles during the end of the Basarabi period by the withdrawal of the

jumătate sau la mijlocul sec. VII a. Chr. (Lang 1980, 232), respectiv după anul 650 a. Chr. (Teleaga, Sârbu 2016, 25). Oricum ar fi, deja în sec. VII a. Chr. grupul arheologic Ferigile își făcea simțită prezența, pe neașteptate, în ceea ce până în prezenta primelor sale manifestări culturale nu fusese decât o mare pată alba. Această zonă geografică în care monumentele arheologice ale primei epoci a fierului încep abia cu grupul Ferigile, corespunde dealurilor Olteniei estice și Munteniei vestice, părți ale Subcarpaților sudici.

Această schimbare a polilor de habitat, înregistrată cândva la finele perioadei Basarabi, s-ar putea explica prin retragerea populației de la câmpie, tot mai expusă raidurilor din ce în ce mai frecvente ale nomazilor estici călări, în teritoriile mai adăpostite dinspre nord, în zone mai înalte și mai greu de pătruns (Vulpe 1970 163-164, 176-177, 202-203, 209-210). Cum călăreții războinici nomazi își făceau simțită tot mai insistent prezența în Câmpia Dunării, o locuire expusă traseelor predilecte ale acestora ar fi devenit din ce în ce mai dificilă. De-acum înainte, pentru comunitățile Basarabi, valea Dunării nu mai reprezenta calea comunicațiilor și a contactelor interculturale, ci coridorul care aducea mari pericole și amenințări. Ca o contrapondere la această teorie „migraționistă”, a fost formulată opinia conform căreia la finele perioadei mijlocii a primei epoci a fierului au fost înregistrate o serie de schimbări lente, dar constante, ale climei, care a devenit una mult mai caldă și mai uscată. Această încălzire generală ar fi făcut imposibilă continuarea vieții în câmpie și a dus la părăsirea formelor de habitat de aici (vezi discuția la Vulpe 2012, în special p. 49-54).

lowland population exposed to more and more frequent raids of eastern nomadic horsemen in sheltered territory from the north, in a higher and hard to reach area (Vulpe 1970 163-164, 176-177, 202-203, 209-210). A safely living in the Danube Plain has become increasingly difficult as the nomad warrior riders made their presence insistently felt. From now on, for the Basarabi people, the Danube Valley was no longer the path of communication and intercultural contact, but the corridor that brought great dangers and threats. As a counterweight to this “migrationist” theory, it was expressed the opinion that a slow but steady change of the climate at the end of mid-Hallstatt period toward a warmer and drier conditions have made life in the plain impossible and led to the abandonment of the habitat from the lowlands (see the debate at Vulpe 2012, especially 49-54).

Either of the two scenarios would prove plausible, it remains as a matter of fact that the predilect areas of expression of the two cultures, the vanishing Basarabi and the emerging Ferigile, and even their specific landscapes differ fundamentally and do not overlap, which may imply the adoption of some new economic patterns, distinct from those previously experienced, and the referencing to different cultural networks.

Almost all of the information we have about Ferigile group comes from funerary feature discoveries. The group's settlements, fortresses and other forms of habitat are unknown, with the exception of a few situations of weak, unfortified, little representative traces of habitations (Vulpe 1970, 130, 190; Petre 1970, 476-478, fig. 6; Petre 1971, 557-559; Vulpe 1985, 21-22; Calotoiu 2002, 90; Matei 2009, 106, fig. 5; Măndescu 2013, 248, fig. 2). The poor

Oricare din cele două scenarii și-ar dovedi plauzibilitatea, rămâne de domeniul evidenței faptul că arealele predilecte de exprimare ale celor două culturi, Basarabi, pe cale de disoluție, și nou-apăruta Ferigile, și chiar mediile lor geografice specifice diferă fundamental și nu se întrepătrund, ceea ce poate implica adoptarea unor modele economice noi, distincte de cele experimentate anterior, dar și racordarea la rețele culturale diferite.

Aproape întreaga informație de care dispunem în privința grupului Ferigile provine din descoperiri funerare. Așezările grupului, fortificații sau alte forme de habitat rămân necunoscute, cu excepția unor rare situații în care au fost semnalate câteva frave, nefortificate și puțin reprezentative urme de locuire (Vulpe 1970, 130, 190; Petre 1970, 476-478, fig. 6; Petre 1971, 557-559; Vulpe 1985, 21-22; Calotoiu 2002, 90; Matei 2009, 106, fig. 5; Măndescu 2013, 248, fig. 2). Reprezentarea slabă a așezărilor în peisajul arheologic definitoriu pentru arealul de răspândire a grupului, în evident contrast cu numărul însemnat al cimitirelor, pare a sugera comunități relativ mobile, având o economie bazată pe creșterea animalelor. Această presupusă mobilitate a comunităților Ferigile nu se va fi desfășurat, oricum, pe spații largi, având în vedere că mormintele grupului sunt atestate numai într-o zonă bine definită din arealul Subcarpaților.

Dincolo de a fi fost doar un privilegiu al elitelor războinice, calul poate fi și un bun indicator al conceptului de mobilitate. Prin intermediul prezenței sale, marcate mai ales simbolic, indirect (piese de harnașament depuse în morminte) și mult mai rar

representation of some reliable settlements in the main spreading area, apparently in contrast to the significant number of cemeteries, seems to suggest some relatively mobile communities having an economy based on livestock farming. This supposed mobility of the Ferigile people did not, however, take place on large spaces, since the group graves are only attested in the well-defined sub-Carpathian area.

Beyond being just a privilege of the warrior elite, the horse can be a good indicator of this idea of mobility. Through its presence, marked mainly symbolically, indirectly (horse-harness parts deposited in the graves) and much less physically, directly (the cremated bones of the animal), the horse remains for the time being the only indicator of this type that can be detected in the group's cemeteries. In the eponymous necropolis, parts of the harness are found in 17 graves, that is, in almost a third of the graves with weapons (Vulpe, Zahariade 1987, 59; Vulpe 2020, 261). At the level of the whole group, the number of graves with horse harness parts does not seem to exceed 30-35, in addition to the older discoveries such as those from the eponymous necropolis (the most numerous, in fact), or those from Tigveni, Curtea de Argeș, Cepari and Rudeni cemeteries, adding some newer and mostly inedited, from Valea Stânii (Măndescu 2021). Here we must mention some cases of burnt horse bones found in graves in the necropolises of Tigveni (Popescu, Vulpe 1982, 92, 95, 101, 113-114) and Valea Stânii (unpublished).

The manner in which Ferigile group related to the territory it occupied looks more like a return to lifestyle of the Bronze Age mobile pastoral communities with an economy based on livestock rearing and transhumance, perhaps

fizic, direct (oasele incinerate ale animalului), calul rămâne, deocamdată, singurul indicator de acest tip, care poate fi decelat în cadrul cimitirelor grupului. În necropola eponimă, elemente de harnașament au fost descoperite în 17 morminte, ceea ce reprezintă aproape o treime din mormintele cu arme de la Ferigile (Vulpe, Zahariade 1987, 59; Vulpe 2020, 261). La nivelul întregului grup, numărul mormintelor cu elemente de harnașament pare să nu treacă de 30-35, la descoperirile mai vechi, cum sunt cele din necropola eponimă (cele mai numeroase, de fapt), sau acelea din cimitirele de la Tigveni, Curtea de Argeș, Cepari și Rudeni, adăugându-se unele noi și în mare parte inedite de la Valea Stânii (Măndescu 2021). Tot aici trebuie menționate rarele cazuri în care oase incinerate de cal au fost găsite în morminte din necropolele de la Tigveni (Popescu, Vulpe 1982, 92, 95, 101, 113-114) și Valea Stânii (inedit).

Maniera în care grupul Ferigile se raportează la teritoriul pe care îl ocupă seamănă mai curând cu o întoarcere la un mod de viață ce fusese propriu comunităților pastorale mobile ale epocii bronzului, cu o economie bazată pe creșterea animalelor și pe transhumanță, tot acum producându-se, foarte posibil, chiar o revigorare a traseelor de transhumanță intens utilizate în epocile anterioare. Astfel s-ar putea explica faptul că, probabil deloc accidental, multe din cimitirele grupului Ferigile suprapun situri din epoca bronzului, fie așezări deschise din mileniul II a. Chr., fie, cel mai adesea, grupuri de tumuli din epoca bronzului. Chiar și necropola eponimă de la Ferigile reflectă acest fenomen (fig. 3), întinzându-se peste o zonă ocupată deja din epoca bronzului de un

simultanee occurring even a revival of the transhumance trails much used in the previous epochs. So, probably not accidentally, many of Ferigile group's cemeteries overlap sites of the Bronze Age, either open settlements from the 2nd millennium BC, but mostly groups of Bronze Age tumuli. Even the eponymous necropolis at Ferigile reflects this phenomenon (fig. 3), stretching over an area once occupied by a row of much more imposing Bronze Age tumuli graves (Vulpe 1967, pl. 42). Beyond a funeral behavior that certainly requires reference to a cult of "ancestors", as the Ferigile communities imagined them through the evidence of such kind of funeral construction a millennium older, the occupation of the same favorite burial (but also habitat) areas can be explained by valuing the same subsistence patterns and by using the same mobility routes.

Regarding the supposed aspect of Ferigile's economy, mainly based on animal husbandry rather than plant cultivation, we can reconstitute some data only partially from the few graves provided with food offerings. In the eponymous necropolis, exhaustively documented, only 11 graves (6%) contain food offerings, mostly birds, also being attested the sheep and the cattle (Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1975, 31-43, 99-101). Other sheep-goats and cattle exemplars and even a swine, besides the usual birds, are added by the necropolises from Tigveni and Cepari (Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1975, 44-48; Popescu, Vulpe 1982, 79, 91, 95, 99-100, 114).

Starting from this observation, we can move forward and assign to the Ferigile group's communities a new vision, different from what had been customary in the immediately preceding times, of valuing the natural resources. And, in this context, it is notorious that one of the main sub-

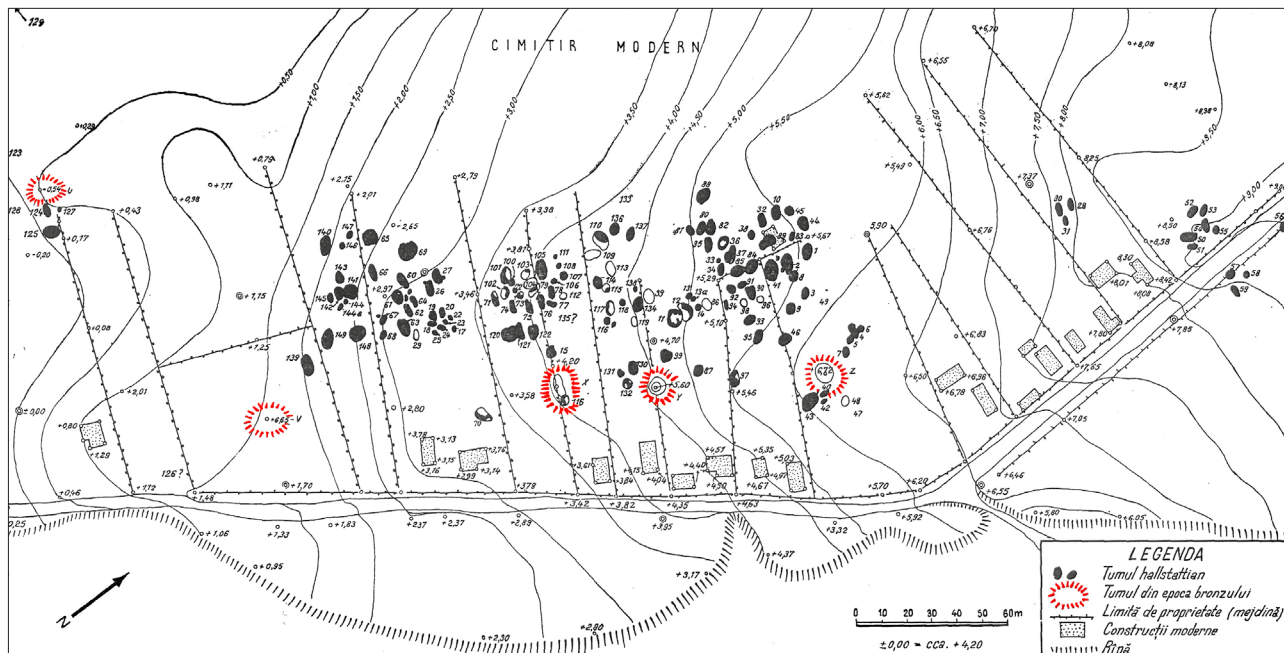

Fig. 3. Zona de înmormântări de la Ferigile. Planul necropolei din prima epocă a fierului și tumulii din epoca bronzului (evidențiați cu roșu) (după Vulpe 1967).

Fig. 3. The burial area at Ferigile. Plan of the necropolis from the Early Iron Age and the tumuli from the Bronze Age (highlighted in red) (after Vulpe 1967).

șir de morminte tumulare mult mai impunătoare (Vulpe 1967, pl. 42). Dincolo de un comportament funerar care reclamă cu siguranță raportarea la un cult al „strămoșilor”, așa cum comunitățile Ferigile și-i imaginau pe aceștia prin evidența unor amenajări funerare cu un mileniu mai vechi, ocuparea aceluiași zone predilecte de înmormântare, dar și de habitat, poate fi explicată prin valorizarea aceluiași modele de subzistență și prin folosirea aceluiași trasee de mobilitate.

Carpathian riches, along with the fertile pastures required for the flocks and a plentiful hydrographic network that provides wide circulation routes (or, more specifically, transhumance paths), has always been the salt. The salt natural resources in Romania (fig. 4), located in the sub-mountain regions of the south and east of the Carpathians, as well as in Transylvania, make up some of the largest deposits in Europe (Simionescu 1937, 411, map no. 5).

În privința prezumtivei tendințe predominante a economiei grupului Ferigile, anume aceea de a fi fost bazată, în principal, pe creșterea animalelor mai degrabă decât pe cultivarea plantelor, putem reconstitui numai parțial unele date prin intermediul ofrandelor alimentare, descoperite în câteva morminte. În necropola eponimă, exhaustiv documentată, numai 11 morminte (6%) conțineau ofrande alimentare, în cea mai mare parte păsări, fiind de asemenea atestate oaia și vita (Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1975, 31-43, 99-101). La acestea se adaugă alte exemplare de ovi-caprine și bovine, chiar și o suină, alături de obișnuitele păsări, descoperite în unele morminte din necropolele de la Tigveni și Cepari (Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1975, 44-48; Popescu, Vulpe 1982, 79, 91, 95, 99-100, 114).

Pornind de la aceste observații, putem să mergem mai departe și să atribuim comunităților grupului Ferigile o viziune nouă, diferită de ceea ce se obișnuise în perioada imediat anterioară, asupra valorizării a resurselor naturale. Iar, în acest context, este bine cunoscut că una dintre cele mai importante bogății naturale ale Subcarpaților, alături de pășunile fertile necesare turmelor și de bogata rețea hidrografică ce asigură largi trasee de circulație (sau, mai specific, de transhumanță), a fost dintotdeauna sarea. Resursele naturale de sare din România (fig. 4), localizate în regiunile submontane de la sud și de la est de Carpați, ca și în Transilvania, formează unele dintre cele mai mari depozite saline din Europa (Simionescu 1937, 411, harta nr. 5).

Cea mai mare densitate a necropolelor (incluzând și situl eponim) și cele mai spectaculoase și consistente

The highest density of the necropolises and the most spectacular and consistent Ferigile type discoveries, including the eponymous site, overlap this area with rich salt deposits west of the Olt River, in the northeastern corner of Oltenia. The absence of such natural salt deposits east of Olt River could suggest in the eastern half of the core of the main discoveries of the Ferigile type a discrepant and incoherent picture compared to the situation in the western half. But here, in the northwestern extremity of Muntenia, in the north of the nowadays Argeș County the salt resources are in no way non-existent but appear in the form of saline springs. Also, the many place names that recall the richness of salt in the place (i. e. Apa Sărată, Slănic, Slătioarele, Slămnești, Slatina, Sălătrucu, Putina) overlap largely the eastern area of archaeological findings belonging to Ferigile group's core. From the cartographic point of view, it seems rather a certain demarcation tried by the Ferigile people through setting in the field of the burial places and even some kind of closure of the access to the northern salt areas bordered by the mountains (fig. 5).

Unfortunately, the more we do not know the representative settlements, we do not know any installations or traces of extracting or processing salt in this region that can be directly linked to the Ferigile group. However, some clues exist and are provided by large habitat centers that until the Middle Ages held the power and the prestige in the sub-Carpathian salt resources area.

Of these centers, the most important is the settlement of Ocnele Mari-“Cosota”, strategically placed on a height in the immediate vicinity of the salt deposits exploited also today. Ocnele Mari (which means precisely this, The Great Mines) is located in the Ferigile group's favorite area, but

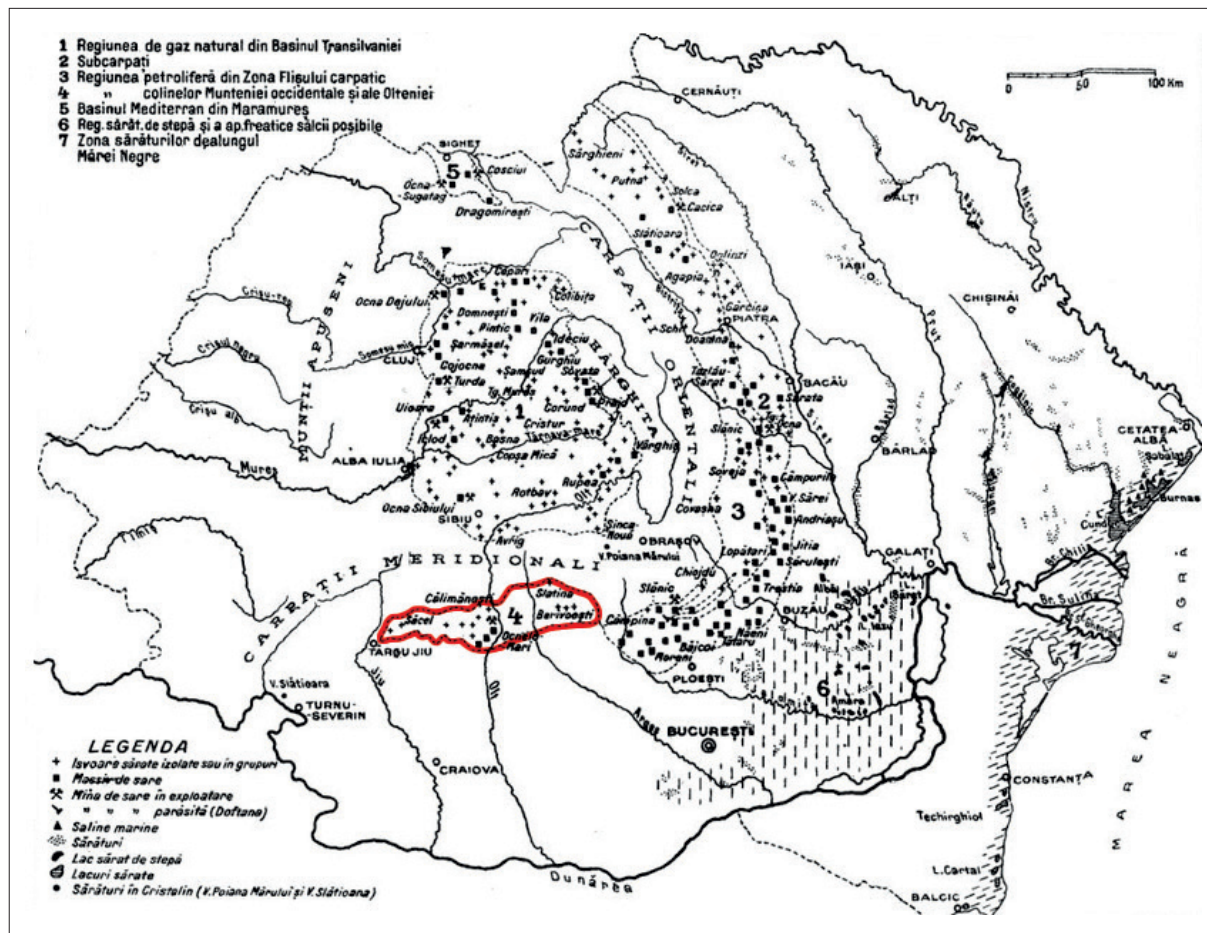

Fig. 4. „Răspândirea sării, a lacurilor sărate și a sărăturilor în România”, hartă întocmită de Ludovic Mrazec în perioada interbelică și publicată în Simionescu 1937, 411, harta nr. 5. Evidențiată cu roșu - „Regiunea colinelor Munteniei occidentale și ale Olteniei” (nr. 4 în legenda hărții), zonă bogată în resurse de sare, peste care se suprapune la finalul primei epoci a fierului nucleul grupului Ferigile.

Fig. 4. “The spread of salt, salt lakes and salty soils in Romania”, map prepared by Ludovic Mrazec in the interwar period and published in Simionescu 1937, 411, map no. 5. Highlighted in red - “The region of the hills of western Muntenia and Oltenia” (no. 4 in the map legend), an area rich in salt resources, over which the core of the Ferigile group overlaps during the late period of the Early Iron Age.

descoperiri de tip Ferigile suprapun această zonă bogată în depozite de sare de la vest de râul Olt, în colțul nord-estic al Olteniei. Absența unor astfel de depozite naturale de sare la est de Olt ar putea sugera, în jumătatea răsăriteană a nucleului principalelor descoperiri de tip Ferigile, un tablou discrepant și lipsit de coeziune, raportat la situația din jumătatea vestică. Însă aici, în extremitatea nord-vestică a Munteniei, în zona nordică a actualului județ Argeș, resursele de sare nu sunt deloc inexistente, ci apar sub forma izvoarelor sărate. De asemenea, o mulțime de toponime care amintesc bogăția în sare a acestor locuri (de exemplu: Apa Sărată, Slănic, Slătioarele, Slămnești, Slatina, Sălătrucu, Putina) suprapun în mare măsură zona descoperirilor arheologice aparținând acestui areal estic al nucleului grupului Ferigile. Din perspectivă cartografică, ar părea că aceste comunități Ferigile, prin așezarea în teren a cimitirelor au încercat mai degrabă să demarce și, poate, să sugereze cumva închiderea accesului către zonele saline din nord, mărginite de munți (fig. 5).

Din nefericire, cu cât vom continua să rămânem fără răspunsuri la întrebările legate de așezările reprezentative, cu atât mai mult vom fi lipsiți de informații despre eventuale instalații sau urme legate de extracția și procesarea sării în această regiune, care să poată fi legate direct de grupul Ferigile. Totuși, unele indicii există și sunt furnizate de marile centre de habitat care, până târziu în evul mediu, au deținut puterea și prestigiul în zona subcarpatică cu bogate resurse de sare.

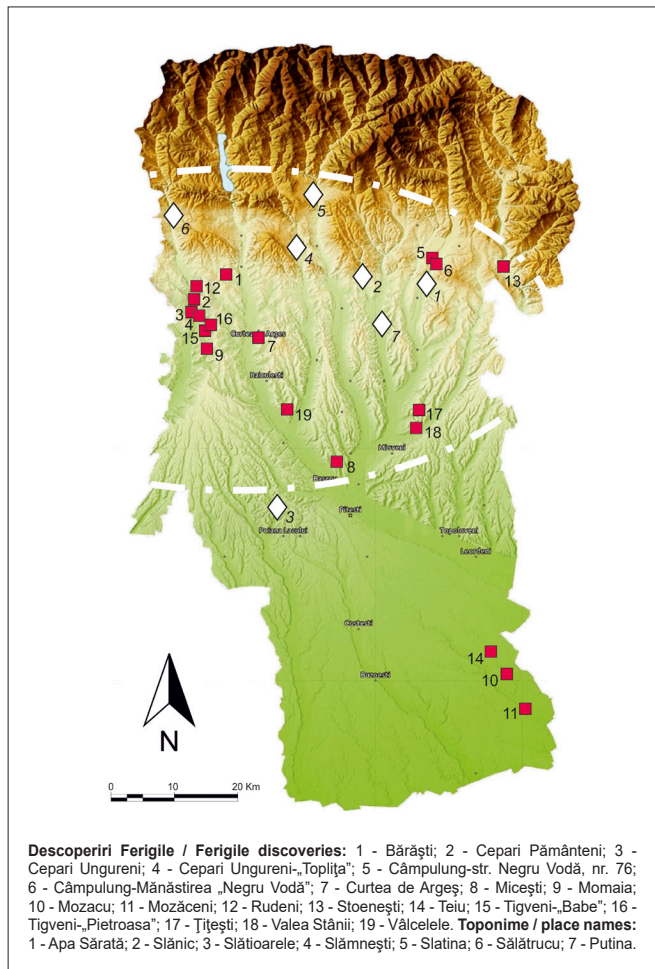

Fig. 5. Detaliu asupra jumătății estice a nucleului grupului Ferigile (demarcat cu linie punctată albă), în județul Argeș. Descoperiri aparținând grupului Ferigile (pătrat roșu) și toponime legate de izvoare / ape sărate (romb alb)

Fig. 5. Detailed view on the eastern half of the Ferigile group core (marked with white dotted line) in Argeș county. Discoveries belonging to the Ferigile group (red square), and place names related to salty springs or salt waters (white diamond).

Dintre aceste centre se detașează ca importanță așezarea de la Ocnele Mari „Cosota”, strategic plasată pe o înălțime în imediata vecinătate a depozitelor de sare, a căror exploatare continuă chiar și în prezent. Situl de la Ocnele Mari (un toponim care face trimitere directă la extracția sării) este localizat în arealul specific al grupului Ferigile, dar maxima sa dezvoltare este atinsă în cea de-a doua epocă a fierului. În această perioadă, începând cu ultimii ani ai sec. II a. Chr. și până la cucerirea Daciei de către romani, la începutul sec. II p. Chr., în acest loc a funcționat un foarte prosper centru dacic de putere și prestigiu, ce a menținut o relaționare intensă și constantă cu lumea romană, legături reflectate îndeosebi de lunga serie de importuri descoperite aici. Fiind una dintre cele mai prospere așezări ale Daciei preromane, rostul acestui centru de la Ocnele Mari a fost, fără îndoială, acela de a controla exploatarea și distribuirea sării din zăcămintele din apropiere. Această poziție dominantă nu a rămas necunoscută membrilor grupului Ferigile, cu jumătate de mileniu mai devreme. Unele materiale arheologice, descoperite în timpul săpăturilor din așezarea dacică (Berciu 1981, pl. 3/11; 36/17; 37/9; 38/2a-b), trebuie să fie atribuite cu siguranță grupului Ferigile și perioadei târzii a primei epoci a fierului (Popescu, Vulpe 1982, 107, n. 38). În aceste circumstanțe, chiar dacă la Ocnele Mari nu avem un nivel de locuire din prima epocă a fierului clar și distinct (și dacă a existat unul, e de bănuț că a fost șters prin diverse nivelări și amenajări executate de daci în a doua epocă a fierului), sunt suficiente argumente oferite de inventarul arheologic, care să susțină o prezență nu tocmai pasageră a grupului Ferigile în aceste locuri.

the heyday of this site is linked to the late Iron Age. In this period, starting with the last years of the 2nd century BC and lasting until the Roman conquest of Dacia at the beginning of the 2nd century AD, there was on this place a very prosperous Dacian center of power and prestige maintaining intense and constant ties to the Roman world, attested especially by the long series of importations discovered here. Being one of the most prosperous settlements in pre-Roman Dacia, the purpose of this center at Ocnele Mari was undoubtedly to control the exploitation and distribution of the salt from nearby. This dominant position has not remained unknown to the communities of the Ferigile group, half a millenium earlier. Several archaeological materials discovered during excavations at the Dacian settlement must be definitely attributed to the Ferigile group and to the late period of the Early Iron Age (Berciu 1981, pl. 3/11; 36/17; 37/9; 38/2a-b; Popescu, Vulpe 1982, 107, n. 38). In these circumstances, even if we do not have a clear and distinct Early Iron Age habitation layer at Ocnele Mari (and if there was one, perhaps it was leveled and erased by the Dacians in the Late Iron Age), there are sufficient arguments offered by the archaeological inventory to support a presence not so fleeting of the Ferigile group there.

So, it seems that not at all by accident the most expressive monuments of Ferigile group (the necropolises) overlap some of the most important salt deposits in the southern sub-Carpathians. In absence of the habitat structures, the necropolis from Ferigile (containing some graves that can be attributed to the elites - Măndescu 2020) reflects the mirrored image of a true node of power in the area.

Astfel, pare că deloc întâmplător cele mai expresive monumente arheologice ale grupului Ferigile (cimitirele) suprapun unele dintre cele mai importante depozite de sare din Subcarpați. În absența structurilor de habitat, necropola de la Ferigile (conținând unele morminte ce pot fi atribuite elitelor - Măndescu 2020) oglindește imaginea unui adevărat nod de putere în acest areal.

Influențele culturale și importurile ajung aici din zone îndepărtate și diverse – din spațiul iliric vest-balcanic, din teritoriile sud-balcanice tracice și egeene, din spațiul transilvan, dominat de grupul Ciunbrud, și din ținuturile scitice nord-pontice –, reflectând astfel o comunitate deloc izolată, închisă sau refractară, ci dimpotrivă, o societate deschisă spre contacte și comunicare pe distanțe lungi (Măndescu 2017), poate căutată de ceilalți tocmai pentru bogăția sa în resurse naturale, cum este sarea.

Izolarea geografică a acestui grup este numai aparentă. Nu existau obstacole majore care să se opună conexiunilor cu sudul și estul, Dunărea și afluenții săi jucând mai degrabă rolul unor culoare de comunicare foarte permissive. Nici în comunicarea spre nord, către grupul Ciunbrud și mai departe, spre nord-vest, către grupul Alföld, Carpații nu au constituit un impediment major, de vreme ce cele mai importante trecători montane din Carpații Meridionali (Turnu Roșu, pe râul Olt, precum și coridorul Rucăr-Bran) erau amândouă în zona controlată direct de grupul Ferigile. Marea provocare a cercetărilor viitoare rămâne identificarea și explorarea unor așezări reprezentative ale acestui grup, care ar completa în mod fericit tabloul reconstituit deocamdată numai pe baza descoperirilor funerare.

The cultural influences and importations arrive here from remote and diverse areas – from the Illyrian West-Balkan space, from the Thracian and Aegean South-Balkan lands, from the Transylvanian territory dominated by the Ciunbrud group and from the North-Pontic Scythian space –, thus reflecting not at all a secluded, closed and refractory community, but a society open to contact and communication at long distances (Măndescu 2017), perhaps searched by the others just for its richness in natural resources such as the salt.

The geographic isolation of this group is a misleading feature. There were no major obstacles to connect with the south and the east, the Danube and its tributaries acting rather as permissive ways of communication. Neither to the north, to the Ciunbrud group and further to the northwest, to the Alföld group, the Carpathians were not a major impediment, since the most important mountain passes of the Southern Carpathians (Turnu Roșu, on the Olt River, and Rucăr-Bran corridor) were both of them in the area controlled directly by the Ferigile group. The great stake of the future researches remains the identification and exploration of some representative settlements of this group, which would happily complete the picture offered meantime only by the necropolises.

Bibliografie / Bibliography

Berciu 1981: D. Berciu, Buridava dacică, I (București 1981).

Calotoiu 2002: Gh. Calotoiu, Prima epocă a fierului în nordul Olteniei (Târgu Jiu 2002).

Lang 1980: A. Lang, Zur Chronologie frühskythischer Funde im Karpatenbecken und an unteren Donau. In: (Ed. R. Vulpe) Actes du IIe Congrès International de Thracologie, Bucharest, 1976, II (București 1980), 229-233.

Matei 2009: S. Matei, Habitation structures and funerary discoveries in the Buzau Sub-Carpathians area, in the 8th-3rd centuries BC. In: (Eds. V. Sîrbu, D. Ciobanu) The Necropolises and the Environment (1st mill. BC). Proceedings of the 11th International Colloquium of Funerary Archaeology, Buzău, 22nd-24th October 2009 (= Mousaios 14) (Buzău-Brăila 2009), 103-120.

Măndescu 2017: D. Măndescu, Intercultural contacts at the end of Early Iron Age in the northern periphery of the Thracian world. In: (Eds. M. Trefný, B. Jennings) Inter-regional contacts during the first millennium B.C. in Europe. Proceedings from the session organized during the 19th meeting of European Association of Archaeologists, Pilsen, 5th-9th September 2013 (Hradec Králové 2017), 118-130.

Măndescu 2013: D. Măndescu, The Late First Iron Age Ferigile Cultural Group – An Original North-Thracian Synthesis at the Interference of the Surrounding Cultural Spaces. In: (Eds. V. Sîrbu, R. Ștefănescu) The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages. Proceedings of the 12th International Congress of Thracology, Târgoviște, 10th-14th September 2013, II (Brașov 2013), 247-255.

Măndescu 2016: D. Măndescu, Necropola de la Valea Stânii (județul Argeș): o abordare comparativă cu caracteristicile grupului hallstattian târziu Ferigile / The necropolis from Valea Stânii (Argeș County) and a comparative approach to the late Hallstatt Ferigile features. In: (Ed. V. Sîrbu)

Interdisciplinary Methods of Research for Prehistoric and Protohistoric Funerary Monuments. Proceedings of the 15th International Colloquium of Funerary Archaeology, Brăila, 20-22 May 2016 (=Istros 22) (Brăila 2016), 153-180.

Măndescu 2020: D. Măndescu, Old finds, new approaches. A possible marker of mounted warriors in Ferigile group. Mousaios XXIII, 2020, 173-188.

Măndescu 2021: D. Măndescu, Graves of horsemen in the late Hallstatt period south of Carpathians, with special regard to the necropolis from Valea Stânii (Romania). XIXe Congrès Mondial UISPP, Meknès, 2-7 Septembre 2021. Abstracts online <https://uispp2020.sciencesconf.org/366581>

Nicolaescu-Plopșor, Wolski 1975: D. Nicolaescu-Plopșor, W. Wolski, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România (București 1975).

Petre 1970: Gh. Petre, Descoperiri arheologice din epoca fierului în județul Vâlcea. Materiale și cercetări arheologice IX, 1970, 467-489.

Petre 1971: Gh. Petre, Necropola și așezarea din epoca fierului de la Gătejești (com. Govora, jud. Vâlcea). SCIV 22/4, 1971, 557-565.

Popescu, Vulpe 1982: E. Popescu, A. Vulpe, Nouvelles découvertes du type Ferigile. Dacia N.S. XXVI, 1982, 77-114.

Popescu, Vulpe 1992: E. Popescu, A. Vulpe, Necropola de tip Ferigile de la Rudeni, jud. Argeș. Materiale și cercetări arheologice XVII, 1992, 109-113.

Simionescu 1937: I. Simionescu, Țara noastră. Natură, oameni, muncă (București 1937).

Teleaga, Sârbu 2016: E. Teleaga, D. Sârbu, The Chronology of the Late Hallstatt Cemeteries at the Lower Danube: Szentes-Vekerzug and Ferigile. In: (Ed. S. Berecki) Iron Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8-10 October 2015 (Cluj-Napoca 2016), 19-34.

Vulpe 1967: A. Vulpe, Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică (București 1967).

Vulpe 1970: A. Vulpe, Archäologische Forschungen und historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. im Donau-Karpatenraum / Cercetări arheologice și interpretări istorice privind sec. VII-V î.e.n. în spațiul carpato-dunărean. Memoriae Antiquitatis II, 1970, 115-213.

Vulpe 1977: A. Vulpe, Zur Chronologie der Ferigile-Gruppe. Dacia N.S. XXI, 1977, 81-111.

Vulpe 1985: A. Vulpe, Mărturii despre geto-dacii din Subcarpații Meridionali din secolele VII-V î.e.n. In: Documente recent descoperite și informații arheologice (București 1985), 12-23.

Vulpe 1990: A. Vulpe, Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien (Prähistorische Bronzefunde VI, 9) (München 1990).

Vulpe 1994: A. Vulpe, s.v. Basarabi. In: (coord. C. Preda) Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României, I (A-C) (București 1994), 159-162.

Vulpe 2001: A. Vulpe, Prima epocă a fierului - perioada mijlocie (cca 850/800-650 a. Chr.). In: (coord. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe) Istoria românilor, I. Moștenirea timpurilor îndepărtate (București 2001), 327-338.

Vulpe 2012: A. Vulpe, Sciți și agathyrsi în spațiul carpato-dunărean. SCIVA 63/1-2, 2012, 27-66.

Vulpe 2020: A. Vulpe, Protoistoria României (București 2020).

Vulpe, Popescu 1972: A. Vulpe, E. Popescu, Contribution à la connaissance des débuts de la culture géto-dacique dans la zone subcarpatique Vâlcea-Argeș. Dacia N.S. XVI, 1972, 75-111.

Vulpe, Zahariade 1987: A. Vulpe, M. Zahariade, Geto-dacii în istoria militară a lumii antice (București 1987).

Dr. Dragoș Măndescu

Muzeul Județean Argeș,
Pitești, România,
e-mail: dragos_mandescu@yahoo.com